

ARAYIŞLAR
-İnsan Bilimleri Araştırmaları-

5-6

Hakemli Dergi

Isparta 2001

**İMAM MÂTURÎDÎ'NİN TE'VİLÂTÜ'L-KUR'ÂN ADLI
TEFSİRİNİN RIVÂYET İLİMLERİ AÇISINDAN
BAZI ÖZELLİKLERİ**

Nuri Tuğlu*

Abstract: In this paper I will explore some of the characteristics of Ta'vîlâtü'l-Qoran by Abû Mansûr al-Mâturîdî (d.333/944) in aspect of sciences of hadith/tradition . He used some of hadith and 'asar' (saying of Salaf). al-Mâturîdî analysed and criticised them and accepted or refused these hadiths or asars. He also rejected any addition and narrations of Israilites for the stories of Qoran.

Keywords: al-Mâturîdî, Ta'vîlâtü'l-Qoran, hadith, Israilites, critics.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî,¹ (ö.333/944) tefsir, kelâm ve fıkıh ilim dallarında kendisini yetiştirmesine ve bu alanlarla ilgili pek çok eser vermesine karşın daha çok *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* veya *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne* ve *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserleriyle tanınmıştır. *Kitâbu't-Tevhîd* kelâm ile ilgili hacimli bir eserdir.

* Dr., S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı.

¹ Mâturîdî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kureşî, Ebu Muhammed, Abdülkâdir b. Muhammed b. Nasrullah (775/1373) *el-Cevâhirul-Mudyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, (thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv), by. 1413/1993, III. 360-361; Taşköprizade, Ahmed b. Mustafa, *Tabkâtu'l-Fukahâ*, (nşr. Hasan Tevfik), by., trs., s. 56; Zebîdî, es-Seyyid Muhammed b. Muhammed el-Huseynî (1205/1790), *İthâfu Sâdeti'l-Müttekân bi Şerhi İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Beyrut, trs., V. 5-7. Mâturîdî'nin hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilerin azlığı ile ilgili bazı değerlendirmeler için bkz. Mustafizurrahman, Muhammed, *An Introduction to Mâturîdî's Tawîlatu'l-Quran*, by., trs., s. 10-15 ; Ceriç, Mustafa, *Roots of Synthetic Theology in Islam: A Study of the Theology of Abû Mansûr el-Mâturîdî*, Kuala Lumpur 1995; s. 17-63; Tuğlu, Nuri, *Mâturîdî Kelâm Ekolü Çerçevesinde Kelâmî Hadislerin Değerlendirilmesi*, Basılmamış Doktora Tezi, S. D. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2003, s. 15-50.

Te'vilâtü'l-Kur'ân ise, daha çok dirayet tefsiri olmasına rağmen özellikle de tartışmalı konularda delil olarak kaydettiği rivâyet/hadis malzemesini içinde bulundurmaktadır.

Ebu'l-Muîn en-Neseffî'nin (ö.508/1114) "Mâturîdî'nin Kur'ân'ın te'vili (yorumu) hakkında yazmış olduğu eserin bir benzeri bulunmamaktadır. Hatta tefsire dair daha önce yazılmış eserler de buna yetişemez" ifadeleriyle tanımladığı, yine onun naklettiğine göre; ediplerden birinin Mâturîdî'yi anlatırken, "Mâturîdî, Müslümanların büyüklerinden ve ileri gelenlerinden idi. Tefsiri, her müşkilin yönlerini ayırmış ve her kapalı hususun üzerindeki bulutları dağıtmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini (helal ve haram) en iyi ve en sağlam şekilde açıklamıştır. Allah ona rahmet ve selamet versin"² şeklinde tanımlamaya çalıştığı *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın bizim üzerinde duracağımız yönü, rivâyet ilimleri tekniği ve kullanılan rivâyet malzemesinin değerlendirilmesi olacaktır.

Mâturîdî'nin literatüründe rivâyet ilimleri ile ilgili kavramların hepsini içine alacak şekilde kullandığı kavram "haber" kavramıdır. Haber, yalan ve doğruluğa ihtimali olan şeydir.³ Mâturîdî'ye göre; yalan ve doğru olma ihtimali bulunan haberin bilgi verebilmesi için, o haberde "kesin bir duyuşun" (idnâussem)⁴ bulunması gerekir. Eğer haberde bu yoksa, haberle birlikte nazar ve tefekkürün de olması şarttır.⁵ Haberın yanlış olma ihtimalinden dolayı reddedilmesi gerektiğini ileri sürenlere, onun yanlışlığı ve doğruluğunun da haberle bilinebileceğini söyleyerek, böyle bir tezi kabul etmemiştir.⁶ Mâturîdî haberin doğruluk veya yanlışlığına peşin hükümle yaklaşmayıp, onun araştırılması ve incelenmesi yapılmadan reddedil-memesini,⁷ haberin doğruluğu ortaya çıktıktan sonra artık o haber bir bilgi kaynağı olduğunu⁸ ve kendisiyle amel edilebileceğini ifade eder.⁹

Mâturîdî, haberi kaynağı itibarıyla ele alarak, ikili bir taksim yapar. İlkinin kaynağı bizzat Allah'tır. Bu haber, Allah'tan peygambere gelirken "vahiy", peygamberden bize intikal ederken de "haber-i resûl" olmaktadır. Diğer haberler

² Neseffî, Ebu'l-Mu'în Meymûn b. Muhammed (508/1114), *Tabsiratü'l-Edille fi Usûli'd-Din*, (thk. Claude Salamé), Dimeşk 1992-1993, I. 359.

³ Neseffî, *Tabsıra*, I. 16; Leknevi, Ebu'l-Hasenât Abdülhayy (1304/1886, *Zaferu'l-Emânî fi Muhtasari'l-Cürânî*, (thk. Takiyyüddîn en-Nedvi), Azamgede-Hindistan 1410/1990, s. 38.

⁴ Mâturîdî, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed (333/944), *Kitâbü't-Tevhîd*, (thk. M. Fethullah Huleyf), İstanbul 1979, s. 11. Ayrıca bkz. Eyyub Ali, Ebu'l-Hayr Muhammed, *Akîdetü'l-İslâm ve'l-İmâm Mâturîdî*, Bengaldeş-Dakka 1404/1983, s. 310.

⁵ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 8.

⁶ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 8-9.

⁷ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 8-9, 27, Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne* (Te'vilâtü'l-Kuran), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Medine Bölümü, No: 180, vr. 476.

⁸ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 7-8.

⁹ Mâturîdî, *Tevhîd*, s. 11.

Arayışlar

ise insanlardan kaynaklanan ve bize muhtelif şekillerde gelen haberlerdir.¹⁰ Verdiği bilgi bakımından kesin olan haberi de “haber-i resûl (vahiy)” ve “mütevâtir haber” olarak ikiye ayırır.¹¹ Mâtürîdî “haber-i resûlî”; doğruluğu, getirdiği apaçık delillerle (mucize) ortaya çıkan ve doğru olma bakımından kendisinden daha açık bir haberin bulunmadığı haberdır, diye tanımlar. O “haber-i resûlî” -kendisinden şüpheyi kaldıran bir delille desteklenmiş olmasından dolayı- en güvenilir haber olarak kabul etmektedir.¹² Lügat bakımından bir şeyin ardı arkası kesilmeksizin birbirini takip eden anlamına gelen¹³ ve ıstılahta Mâtürîdî’nin tarif etme yerine bazı vasıflarını saydığı¹⁴ “mütevâtir haber”; “isnadının başından sonuna kadar yalan üzerinde ittifak etmeleri aklın imkan vermediği kalabalık bir grubun yine kendileri gibi yalan üzerinde ittifakları imkansız olan bir başka gruptan naklettikleri haberdır.”¹⁵ Genellikle kabul edildiği gibi, Mâtürîdî’ye göre de mütevâtir haber reddedilemeyecek derecede kesin bilgi vermektedir.¹⁶

Mâtürîdî’nin literatüründe bilgiyi gerektiren haber türlerinden bir diğeri; “mütevâtir haber dışında kalan”¹⁷ “haber-i vâhid”dir. Ona göre “haber-i vâhid” Peygamber’den geldiği bilinen ve tevâtür derecesine ulaşmayan,¹⁸ kıyas ve icthadın söz konusu olduğu durumlarda, yalana ihtimali olsa bile, amelî konularda kabul edilen haberdır.¹⁹ Bu haber-i vâhid iyice araştırılmadan, üzerinde düşünülmeden reddedilmemelidir.²⁰

Mâtürîdî, sağlam kaynaklarla bize gelen tarihî bilgiye güvenerek büyük bir önem atfettiğinden, onun literatüründeki bir başka haber türü de “tarihî haber”dir.²¹

¹⁰ Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 7-8; *Te’vîlât*, vr. 783a.

¹¹ Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 7-8.

¹² Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 8, *Te’vîlât*, 384b, 486a, 506a.

¹³ Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm*, (Arapça’ya trc. Abdullah el-Hâlidî, thk. Ali Dahrûc), Beyrut 1996, İstanbul 1404/1984, I. 521.

¹⁴ Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 9.

¹⁵ İbn Hacer, *Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, (trc. Talat Koçyiğit), Ankara 1971, s. 23; Ebu'l-Berekât, Abdullah b. Ahmed, Hâfizüddîn en-Neseî (710/1310), *Keşfü'l-Esrâr Şerhu'l-Musannif ale'l-Menâr*, Beyrut 1406/1986, II. 4; Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (911/1505), *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, (thk. Abdüvehhab Abdüllatif), Beyrut 1399/1979, II. 167.

¹⁶ Mâtürîdî, *Tevhîd*, s. 9.

¹⁷ Cürçânî, es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed (812/1409), *Tarifât*, İstanbul 1308, s. 66; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-Esrâr*, II. 678.

¹⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 133b., *Tevhîd*, s. 8.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 361b, 575a, 701a.

²⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 261b.

²¹ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 403a. Galli, Ahmed Mohmed Ahmed, *Some Aspects of Mâturidi's Commentary on the Qur'ân*, Islamic Studies, Pakistan, (Spring 1992), S. XXI, s. 10.

Mâturîdî'nin tefsirinde üç önemli kaynağın kullanıldığını görmekteyiz. Onun birinci ve en başta gelen kaynağı bizzat Kur'ân'ın kendisidir. O, *Te'vilât*'ında âyetleri yorumlarken konu itibarıyla birbirleri ile ilgili olanları bir arada ele alarak değerlendirir. Ona göre Kur'ân'ın en uygun yorumunu elde etmek için bir konu ile ilgili bütün âyetlerin birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Tefsirinin her yerinde bu uygulamayı, yaptığı gibi, *Kitâbu't-Tevhîd*'de de aynı hususa dikkat etmektedir. Özellikle de, Allah'ın irâdesi ve insan hürriyeti konularında ve iman meselesinde bu metodu uygulamıştır. Bir misal verecek olursak:

Mâturîdî, "Onlara şöyle de: 'Cebrâil, Kur'ân'ı iman edenlere sebat vermek, müslümanlara bir hidayet ve bir müjde olmak için Rabbinin katından hak olarak indirdi.'"²² âyetinde geçen, "iman edenlere sebat vermek" ifadesinin Tevbe suresinin "Bu sure hanginizin imanını artırdı"²³ meâlindeki âyetinin bir tefsiri olduğunu ifade etmektedir. O, imanda ziyadenin, onda sebat ve devam anlamına geldiğini ve bu ifadesinin de Nahl suresindeki, "inanana sebat vermek"²⁴ ibaresinin açıkladığını kaydetmektedir.²⁴ Mâturîdî âyetleri tefsir ederken, âyetler arasında irtibat kurarak neticeye varır. Bu aynı zamanda onun hafıza gücü yanında konulara hakimiyetini de göstermektedir.²⁵

Mâturîdî'nin Hadis Kültürü

Mâturîdî'nin tefsirinde ikinci kaynak Hz. Peygamber'den nakledilen hadisler ve sahabe kavilleri başta olmak üzere selefin sözleridir. Bu bakımdan Mâturîdî'nin tefsirinde hadis ve hadis rivâyetleriyle ilgili hususları üzerinde durmak gerekir. Burada öncelikle onun hadis kültürü ve hadis/sünnet telakkisi hakkında kısa bir bilgi vermek uygun düşecektir.

Mâturîdî, bilebildiğimiz kadarıyla Nasîr b. Yahya el-Belhî'den (ö.268/881) fıkıh ve fıkıh usûlü bilgilerini, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî'den (ö.248/862) de hadis bilgilerini almıştır.²⁶ Mâturîdî'nin talebelerinden Ebu'l-Yûsuf el-Pezdevî'nin (ö.493/1099) dedesi Abdülkerîm b. Musâ El-Pezdevî'nin

Mâturîdî'nin tarihî haberler hakkındaki görüşleri için bkz. Özcan, Hanifi, "Mâturîdî'ye Göre Kur'ân'daki Kıssa ve Mesellerin Epistemolojik amaç ve Önemi", DEÜİFD, (İzmir 1995), S. IX., ss.103-117.

²² Nahl 16/102.

²³ Tevbe 9/124.

²⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 348b.; Mâturîdî'nin ayeti ayetle tefsirine örnekler için bkz. İmamoğlu, M. Ragıp, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu*, Ankara 1991, s. 33-39.

²⁵ bkz. İmamoğlu, M. Ragıp, *İmam Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân'daki Tefsir Metodu*, s. 35.

²⁶ Nesefî, *Tabsıra*, I. 259. Belkasım Gâfî, *Ebû Mansûr el-Mâturîdî ve Ârâhu'l-Akdîyye*, Tunus 1989, s. 53.

Arayışlar

(ö.390/1000) hayatı ile ilgili verilen “Mâtürîdî’den fıkıh ve hadis okudu”²⁷ şeklindeki bilgiden de onun hadis okutmuş olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca o dönem alimlerinin, tek ilim dalında değil, bütün İslâm ilimlerinde zengin bir birikime sahip oldukları dikkate alındığında, Kelâm ve Fıkıh Usûlü’nde zirveye çıkan imamın Hadis ilminde belli bir tahsil ve tedrisinin olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklardan edindiğimiz bazı bilgiler bize Mâtürîdî’nin hadis silsilesinin izlerini vermektedir. Hocası, Muhammed b. Mukâtil’in Ebû Hanîfe’ye giden ilim silsilesinde bunu görmek mümkündür: Mâtürîdî=>Muhammed b. Mukâtil er-Râzî =>Babası İshak b. Sâlih=>Ebû Mufî’ el-Belhî=>Ebu Hanîfe=> şeklindeki bir silsile ile Ebû Hanîfe’nin ders aldığı şeyhleri birleştirildiğinde onun rivâyet zincirinin profili çıkartılabilir. Bu durumda Ebû Hanîfe’nin doğrudan sahabeden hadis aldığı düşünülürse, ki Bağdâdî onun Enes b. Mâlik’i gördüğünü kaydeder,²⁸ altılı bir sened; tâbînden hadis aldığı kabul edilirse yedili bir sened zinciri ile Hz. Peygamber’den gelen rivâyetleri almış olabileceği ifade edilebilir.

Bu bağlamda Hanefî ekolüne mensup olanların hadisle ilgisini göstermesi bakımından Ebû Hanîfe’nin şeyhlerinin geniş listesini verme yerine, onlardan bir kaçının ismini zikretmek yerinde olur. Ebû Hanîfe (ö.150/767); Ata b. Ebî Rabâh (ö.114/732), Tavus b. Keysân (ö.106/724), İkrime b. Abdillâh (ö.105/723), Amr b. Dînâr (ö.126/744) ve Muhammed b. el-Münkedir (ö.130/748)²⁹ gibi pek çok hadis râvîsinden ders almıştır. Bunların rivâyetleri hocası Muhammed b. Mukâtil er-Râzî ve muhtemelen diğer âlimler tarafından Mâtürîdî’ye ulaşmış olabilir.

Mâtürîdî’nin, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*’da, özellikle ihtilâflı bazı konularda hadislerin/rivâyetlerin senedlerini yazmaksızın farklı rivâyetleri yazmış olması, onun hadis kültürünün genişliğini ve derinliğini gösteren kayıtlardır.³⁰

Mâtürîdî’nin hadis kullanımı ve değerlendirme hususlarını ele almadan önce, onun hadis ve sünnetin menşei hakkındaki düşüncelerine temas etmekte yarar vardır. Onun, hadis ve sünnetin menşei vahi ile ilişkili olarak ele aldığı görülmektedir. Zira, Mâtürîdî, “*Sana indirilene iman edenler*”³¹ âyetini izah

²⁷ Kuraşî, *Cevâhir*, II. 570-571; İbn Kutluboğa, Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa, *Tâcüt-terâcim fî Tabakâti’l-Hanefiyye*, (nşr. Güstav Flügel), Leibzig 1852, I. 328.

²⁸ Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb (463/1070), *Tarihü Bağdâd*, Beyrut, trs, XIII. 323-324.

²⁹ Bağdâdî, el-Hatîb, *Tarihü Bağdâd*, XIII. 323-324; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, (thk. Şuayb el-Amaud, Muhammed Nuaym el-Arkusî), Beyrut, 1413, VI. 391; Mizzî, Cemaleddîn Ebû’l-Haccâc Yusuf b. Zekî (742/1341), *Tehzîbu’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, (thk. Beşşar Avvad Maruf), Beyrut 1992, XXIX/2. 418-424; XXXIII. 267.

³⁰ Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 221a-222a, 143a-143b.

³¹ Bakara 2/4.

ederken, “Bu, Kur’ân’dan sana indirilenler ile Kur’ân’da olmayan din ve hüküm hususunda sana indirilenler anlamındadır.”³² dedikten sonra, ayetin “senden öncekilere indirilene iman edenler” kısmını izah ederken de “kitap dışında kalan dini hükümler ve haberler”dir demektedir.³³ Bunun yanında Mâtürîdî, “recm” hükmü ile ilgili meseleyi ele alırken bu hususun “bu Kur’ân dışındaki bir vahiy ile sabit olmuştur” görüşünde olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Buradan hareketle onun vahyi, metlûv ve gayr-i mevlûv olarak iki kısımda mütalaa ettiği anlaşılmaktadır.³⁵ Anlayabildiğimiz kadarıyla ona göre, Hz. Peygamber’e iki türlü vahiy verilmiştir. Hayatındayken yazılarak kalıcı hale getirilen ve tevâtür yoluyla bize kadar gelen Kitâb (Kur’ân-ı Kerîm) ile gerek hayattayken gerekse vefatından sonra yazıya geçirilen (Kitâb dışında kalan) hadis/sünnetidir. Ancak, “kitap dışında kalan dini hükümler ve haberler”ifadesinden Hz. Peygamber’in bazı söz ve fiillerinin vahiy içinde mütalaa etmediği anlaşılmaktadır.

Peygamberler “zelle” adı verilen, aslında peygamberler dışındaki insanlar için mübah sayılan bir takım hatalardan korunmuş (masûn) değildirlir. Onlar devamlı olarak Allah’ın gözetimi ve himayesi altında³⁶ oldukları için bu tür bir hata yaptıklarında Allah tarafından uyarılarak itâb edilirler. Onların bir hüküm koyma ve dini bir hususu ortaya koyma konusunda Allah üzerine bir tahakkümüleri bulunamaz.³⁷ Bunun yanında ona Allah’ın bildirmesiyle gaybî olan bazı şeylerin bilgisi de verilmiştir.³⁸

³² Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 5a., (I. 41).

³³ Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 5a., (I. 41).

³⁴ Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 94a.

³⁵ Mâtürîdî ve Mâtürîdî alimlerin Vahyi vahyi-i metlûv ve vahyi-i gayr-i metlûv olarak ayrılması görüşünde oldukları hususunda ayrıca bkz. Özdeş, Talip, *İmami Mâtürîdî’nin Te’vilâtü Ehl-i’s-Sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanıtımı*, (Basılmamış doktora tezi), E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997, s. 49-50; Kahraman, Hüseyin, *Mâtürîdîlikte Hadis Kültürü*, Bursa 2001, s. 32-33

³⁶ Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 777a-b.

³⁷ Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 23a.

³⁸ Ona göre Hz. Peygamber’e bazı gaybî bilgiler de verilmiştir. “Hiçbir kimse hangi yerde (ne zaman) öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilir ve her şeyden hakkıyla haberdardır.” (Lokman 31/34) âyetini Mâtürîdî, “Ayette geçen beş şeyin gayb yönleri olabilir. Ama bu beş şey hakkında hiçbir zaman bilgi edinemeyeceğimiz anlamına gelmez.” demektedir (Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 516b). O rahimlerdeki çocuğun erkek mi dişi mi olacağı, yağmurun ne zaman yağacağı? konusunun, bazı işaretler sebebiyle bilinmesinin caiz olduğunu ifade etmektedir (Mâtürîdî, *Te’vilât*, vr. 516b; Ayrıca bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, İstanbul, trs., VI. 3853-3854). Hz. Peygamber’in “beş şey gaybın anahtarıdır hadisi” de bu manada düşünülmesi ve bunların gaybın anahtarı olarak insanlara bu konularda araştırma yapmalarını salık vermesi olarak anlaşılmalıdır (Polat, Selahattin, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul, trs., s. 150.) Mâtürîdî’ye göre gaybın iki yönü bulunmaktadır. Gaybın bir kısmını Allah’tan başka hiç kimsenin bilemeyeceğidir. Diğer bir kısmı ise zamana, şartlara ve şahıslara göre gayb olmaktan çıkabilen izafi bir gaybtır (Mâtürîdî, *Te’vilât*, I. 39-41.) Bunlardan birincisi

Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Rivâyet Tekniği Açısından Özellikleri

Mâturîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'an'da Hadis Kullanımı

Mâturîdî hadis ilimlerinde haber nakledilirken kullanılan rivâyet sıygalarından, rivâyetin Hz. Peygamber'e aidiyetinde kesinliğe delalet etmeyen *ruviye* (rivâyet edildi ki), *nukile* (nakledildi ki)³⁹ gibi temrîz sıygalarını⁴⁰ kullanmıştır. O, rivâyetlerinde senede yer vermemesine rağmen, Hz. Peygamberden (sav) nakleden şahabîlerin isimlerine zaman zaman yer vermiştir. Kendisinden en çok rivâyette bulunduğu isimler arasında Ebû Hureyre (ö.59/679), Enes b. Malik (ö.93/712), Hz. Ali b. Ebî Tâlib (ö.40/661), Abdullah b. Abbas (ö.68/687) ve Aişe bt. Ebî Bekir (ö. 58/678) (ra) gibi sahâbenin büyükleri başta gelenleridir.⁴¹ Bunun yanında o rivâyetleri kaydederken taktî' ve ihtisar uygulamasına sıkça başvurmuştur.⁴²

İslâmî ilimlerle uğraşanlar hadislerin güvenilirliği karşısında ne kadar sıkı kurallar koymuş olurlarsa olsunlar, Hz. Peygamber'in hadislerini az veya çok delil olarak kullanmışlardır. Mâturîdî de tefsirinde, bazen delil, bazen beyan olmak üzere pek çok hadis rivâyetine yer vermiştir. Birkaç misalle kullandığı bazı rivâyetleri burada zikretmek yerinde olacaktır:

Mâturîdî, "Ey Resûlüm sonra sana şöyle vahyetmiştik: Doğru yola yönelerek İbrahim'in dinine uy, o hiçbir zaman müşriklerden olmamıştır."⁴³ âyetini "Cebriâl (as) terviye günü İbrahim (as)'a gelerek, hac menasikini öğretti...." rivâyetini delil getirerek ayette geçen "millet" kavramını, "din" olarak açıklar.⁴⁴ Mâturîdî, âyette geçen "millet" kavramının din olduğunu söylerken bunu Hz. Peygamber'in böyle açıklamış olmasından hareket etmektedir. Bu âyette zikredilen "millet" ifadesini Nebî'den (sav) geldiği şekilde, me'sur bir açıklama ile tefsir etmektedir.

Mâturîdî ayrıca âyetlerin tefsirinde kullandığı bazı hadisleri de şerh etmektedir: "O kimseler ki, onlar namazlarına devamlıdırlar."⁴⁵ âyetini tefsir ettiği

"gayb-ı mutlak", ikincisi ise "gayb-ı izâfî"dir (Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni*, I. 176-177; VIII. 5414-5415)

³⁹ İmam Mâturîdî'nin kullandığı rivâyet sıygalarından bazıları şunlardır: *Ruviye* (Mâturîdî, *Tevlât*, vr. 783a), *ruviye fi'l-hadis/haber* (vr. 460b, 479a.), *ruviyefi ba'di'l-ahbâr*, *ruviye mine'l-ahbâr* (vr. 352a, 482a, 489a.), *an (fulan)* (474a-b, 482a, 783a.), *zükira'l-haberu* (vr. 476b), *zükira fi badi'l-ahbâri ani'n-Nebîyy* (vr. 351b), *ma ruviye an Resûlillah* (vr. 741b).

⁴⁰ bkz. Suyûtî, *Tedribu'r-Râvi*, I. 297.

⁴¹ Mâturîdî'nin hadis kaynakları hakkında geniş bilgi için bkz. Özdeş, Talip, *Adı Geçen Tez*, s. 49-50.

⁴² Mâturîdî, *Te'vilât*, vr.406b, 460b. bu hususu diğer kitaplarında da uygulamıştır. Bkz. *Tevhid*, s. 307, 472.

⁴³ Nahl 16/123.

⁴⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 351b.

⁴⁵ Meâric 70/23.

“Allah’ın en sevdiği amel, az da olsa devamlı olanıdır”⁴⁶ hadisinde geçen “devam” kelimesinden, farz olan ibadetleri zamanında yerine getirmeleri kastedilmiştir, onların devamlı ibadette olmaları değil. Çünkü onların devamlı, aralıksız olarak çokça ibadet etmeleri mümkün değildir. Hadiste geçen “az da olsa” ifadesi bunu göstermektedir. Ve (hadis) âyette geçen “devam” ibaresini bizim açıkladığımız şekilde izah ediyor, demektedir. Ayrıca Mâtürîdî’ye göre namaz; hacc ve cihad gibi bir defa ifa edildiğinde sukût eden bir ibadet olmadığı için “dâim” ibaresi kullanılmış ve bu hiç ara vermeksizin yapılan bir amele değil, belli aralıklarla (sürekli) yapılan bir işe delalet ettiği için, burada “dâim” kelimesi kullanılmıştır. Ayrıca bu yerinde bir kullanım olmuştur.⁴⁷ Bu ifade aynı zamanda Mâtürîdî’nin kelimelerin semantik analizlerini dikkate aldığını da göstermektedir.

İmam Mâtürîdî fikhî hüküm ifade eden âyetlerin tefsirinde Hz. Peygamber’den gelen hadisleri/rivâyetleri kullanmaktadır. İmamın arkasında namaz kılan cemaatin Fatıha suresini okuyup okumayacakları meselesinde rivâyetleri birarada ele alarak konuyu değerlendirmektedir. Mâtürîdî’nin bu yaklaşımına en güzel örnek “Kur’ân okunduğu zaman onu dinleyin”⁴⁸ mealindeki âyetin tefsirinde izlediği yoldur: Ona göre; âyette geçen “dinleme” emrinin iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, müşriklerin onu dinlememeleri yönündeki telkinlerine bir cevap olması, ikincisi ise, namazda okunan Kur’ân’ı dinleme ile ilgilidir. Mâtürîdî’ye ve Hanefilere göre, imamın arkasında cemaatle namaz kılan kimsenin Kur’ân okuması gerekmez. Çünkü bu ayetle birlikte konuyla ilgili rivâyetlerin bir kısmı da onların bu görüşünü te’yid etmektedir. Mâtürîdî kendi görüşünü destekleyen rivâyetleri şöyle sıralamaktadır:

Ebü’l-Âliye’den rivâyet edilmiştir: “Nebî (sav) namaz kıldırduğunda ashabının hepsi arkasında Kur’ân okurdu. ‘Kur’ân okunduğunda susunuz...’ ayeti gelince sustular.”⁴⁹ Ali ve İbn Ömer’den “Nebî (sav) sabah namazında Vâkıa suresini okudu ve arkasından bir adam o sureyi okudu. Nebî (sav) namazı bitirdikten sonra, ‘bu sureyi okurken benimle yarışan kim?’ diye sordu. Adam, ‘benim ey Allah’ın Rasûlü’ deyince, Allah ‘Kur’ân okunduğunda onu dinleyiniz ve susunuz...’ âyetini indirdi.”⁵⁰ İmrân’dan rivâyet edilmiştir: “Nebî (sav) ashabına öğle namazını kıldırıp ve namazı bitirince, hanginiz, “Sebbihi’s-me Rabbike’l-a’lâyı okudu?” diye sorduğunda, bazıları, “Ben ey Allah’ın Resûlü’ diye cevap verdiler. Bunun üzerine Nebî (sav), “Bazınızın onda benimle çekiştiğini (yarış ettiğini)

⁴⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/869), *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul 1992, İman 32, Rikâk, 18; Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim İbnu'l-Haccâc (261/874), *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1992, Mûsâfirin, 216; Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (303/915), *Sünenü'n-Neseî*, İstanbul 1992, Kible, 13.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, vr. 741b.

⁴⁸ A'raf 7/204.

⁴⁹ Cassâs, Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrut, trs., III. 61.

⁵⁰ bkz. Neseî, İftitâh, 28; Ahmed b. Hanbel (241/855), *Müsned*, İstanbul 1992, II. 301-302.

Arayışlar

zannettim.”⁵¹ buyurdu. Cabir b. Abdillâh’dan rivâyet edilmiştir: “Resulullah ve onun arkasında cemaat olan bir sahabî namazda Kur’ân okumuştur. Bir başka sahabî o adamı imamın arkasındayken Kur’ân okumaktan menetti. Bunun üzerine aralarında bir münakaşa ortaya çıktı. Mesele Resûlullah’a arz edildiğinde, şöyle buyurdu: “Kim imamın arkasında namaz kılsa, imamın okuması onun için de kıraat olur.” Ebû Musa’dan rivâyet edilmiştir: “İmam okuduğu zaman susunuz.” Yine, Ebû Hureyre’den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “İmam kendisine tabi olunmak için imam olmuştur. O tekbir aldığı zaman tekbir alınız, Kur’ân okuduğunda ise susunuz.”⁵² rivâyetlerini kaydetmektedir. Bunun yanında sahabeden bazılarının görüşlerini de zikrederek âyeti tefsir etmeye çalışmaktadır.

İmam Mâtürîdî, hem Hz. Peygamber’den gelen hem de Sahabe’den gelen rivâyetleri kaydederek, görüşüne uygun olan haberleri bildirdikten sonra, bu görüşünün Kitap, Sünnet ve Sahabe’nin icmâsına uygun olduğunu ifade eder. Aksi görüşü destekleyen; meselâ: Ubade b. Samit’den gelen “‘Ummu’l-Kur’ân’ı (Fatiha’yı) okumayanın namazı yoktur” gibi rivâyetleri hemen reddetme yoluna gitmeyip, onu te’vîl ederek bu şekildeki rivâyetlerin ne anlama geldiğini belirtir. Namazda Kur’ân okunmasının gerektiği yönündeki haberlerin/hadislerin cemaatle kılınan namazlar için değil, kişinin tek başına kıldığı namazlardaki kişinin kendisinin Kur’ân’dan ayet okuması gerektiği ile ilgili olduğunu söyledikten sonra, bu görüşün aynı zamanda Süfyan b. Uyeyne (198/814)’nin de görüşü olduğuna atıfta bulunarak meseleyi sonuçlandırır.⁵³ Mâtürîdî imamlarla birlikte cemaatle namaz kılan kimsenin, imamın okumasının cemaat içinde bir okuma olacağından, imamın arkasında Kur’ân’dan bir şey okumayacağını ifade eder.

Mâtürîdî’nin birbirine muhalif gibi görünen rivâyetleri uzlaştırmaya çalışması, onun hadis kültürü açısından takip ettiği önemli bir husustur. Bu durum, aynı zamanda bir konuda nakledilmiş rivâyetlerin birlikte değerlendirilmesiyle metnin daha iyi anlaşılmasına büyük katkısı olan ve *günümüzde “tematik yorum”* denilen anlama metodunun da Mâtürîdî tarafından kullanıldığını göstermektedir.

Mâtürîdî Kaf suresinin “*O gün Cehennem’e ‘Doldun mu?’ diyeceğiz. O, ‘daha ziyade var mı?’ diyecek*”⁵⁴ mealindeki âyetini tefsir ederken, bazı te’vîl ehlinin delil olarak ileri sürdüğü Ebû Hureyre’den nakledilen ve pek çok hadis kaynağında bulunan bir rivâyeti Kur’ân nassına ve akla aykırı gördüğü için reddetmektedir: Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: “*Yüce Allah onun üzerine ayağını koyuncaya kadar, Cehennem, daha artıran yok mu? demeye devâm eder. Nihayet bunun üzerine Cehennem izzet ve kerem için yeter, yeter der ve cehennem’in cüzleri bir birine kavuşur.*” Bu hadisi; Buhârî, Müslim, Tirmizî ve İbn

⁵¹ Neseî, İftitâh, 27.

⁵² İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (275/888), (thk. M. Fuâd Abdülbâkî), İstanbul 1992, İkâme, 13.

⁵³ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 221a-222a. Benzer bir örnek için bk. *Te’vîlât*, vr. 143a-143b.

⁵⁴ Kâf 50/30.

Hıbbân, Enes b. Mâlik ve Ebû Hureyre'den; Ahmed b. Hanbel ise bu ikisinin dışında Ebû Saîd el-Hudrî'den nakletmişlerdir.⁵⁵ Rivâyet en muteber hadis kaynaklarında geçmektedir. İmam Mâtürîdî ise âyete mecaz yönüyle bir izah getirdikten sonra, hadis hakkında şunları kaydeder: "Ebû Hureyre'den rivâyet edilen haber, fasit ve teşbih ifade eden bir sözdür. Aklî deliller teşbihin batıl olduğunu, göstermektedir. Akla ve kitabın nassına aykırı olan haberlerin reddedilmesi gerekir"⁵⁶ ifadeleriyle bu hadisi Kur'ân nassına ve aklın verilerine aykırı bulmaktadır. Bu sebeple de rivâyeti reddetmektedir. Mâtürîdî'nin bu hadisine ilgili yaklaşımı onun metnine yöneliktir. Mâtürîdî hadisin sened yönüne, rivâyet edenlerin durumuna ve sahih kaynaklarda hadisi nakleden muhaddislerle ilgili herhangi bir şey söylememektedir. Doğrudan hadisin metnine yönelmiş ve tenkidini bu noktaya yoğunlaştırmıştır. Mâtürîdî, belki hadisin senedini bildiği halde senedi sahih bile olsa hadisin metin yönüyle ele alınmasına öncelik verdiğiinden, doğrudan metin tenkidine yönelmiş gözükmektedir.⁵⁷

Mâtürîdî'nin Kur'ân'a ve akla aykırı görerek reddettiği haberlerden bir başkası ise Garanîk olayı ile ilgili rivâyettir. Garanîk hadisesi: Güya Hz. Peygamber (sav) Necm suresinin "Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı ve üçüncüsü olan öteki Menât'ı" mealindeki 19 ve 20. ayetlerini okumuş ve şeytan arada onun diline "Şu büyük garanîk (putlar), ve onların şefaati umulur ve benzerleri de unutulmaz" sözünü karıştırmış ve Hz. Peygamber'in de öylece söylediği belirtilen bir rivâyettir.⁵⁸ Bu rivâyetle ilgili görüş ve değerlendirmeler üç noktada toplanabilir: 1-Rivâyeti doğru kabul edip, zikri geçen hususun neshedilmiş olduğunu söyleyenler. Taberî (ö.310/922), Zemahşerî (ö.538/1143) ve Muhammed Hamidullah bunlar arasındadır.⁵⁹ 2-Meselenin aslının bulunduğunu fakat ilgili

⁵⁵ Buhârî, Eymân, 12 (VII. 225), Tevhîd, 7, 25 (VIII. 168, 186-187); Müslim, Cennet, 35, 37-38 (III. 2186-2188); Tirmizî, Muhammed b. İsâ (279/892), *Sünenü'l-Tirmizî*, İstanbul 1992, Cennet, 20 (IV. 691), Tefsîr, 50 (V. 390); İbn Hibban, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, Ebû Hâtîm, et-Temîmî el-Büstî (354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, (thk. Şuayb el-Arnaud), Beyrut 1414/1993, XVI. 482; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II.369, 507, III. 13.

⁵⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 655a.

⁵⁷ Mâtürîdî'nin reddettiği bu rivâyet, kendisinden sonra gelen ve onun mezhebini en iyi bilenlerden biri olan Ebû'l-Mu'in en-Nesefî (508/1114) tarafından te'vil edilerek kabul edilmiştir. Nesefî, bu hadis ile ilgili birkaç yorumu verdikten sonra şunları kaydeder: "Burada Hz. Peygamber (sav) "kadem" lafzıyla, büyük ve zor bir işi kastetmiştir. Bazı alimler, onunla cehennemden baldırı kastedilmiştir demişlerdir... Hadiste geçen (KaDeM) kelimesi, sahih rivâyete göre "Kaf" harfinin kesresiyle "KiDeM" şeklinde okunabilmektedir. Buna göre mana: "... Takî izzet sahibi olan Yüce Rabb, ezeli ilminde kafirlerden cehenneme atılacak kimselerin tamamını oraya koyar. Cehennem de yeter yeter (Ya Rabbi) der"⁵⁷ olmaktadır, şeklinde bir yorum getirerek kabul etmektedir (bkz. Nesefî, Ebu'l-Mu'in, *Bahru'l-Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslâm*, Konya 1327-1329, s. 12).

⁵⁸ İbn İshak, Muhammed, (thk. Muhammed Hamidullah), *Sîretü İbn İshâk*, Konya 1401/1981, s. 157-158.

⁵⁹ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 1406-1407/1986-1987, XXVII. 131-132; Zemahşerî, Ebu'l-Kâsum Carullah Mahmûd b. Ömer (ö.538/1143), *el-Keşşâf*

Arayışlar

rivâyetlerin hepsinin güvenilir ve doğru olmadığından tutarlı bir şekilde te'vil edilmesi gerektiğini ifade edenler. İbn Kesîr (ö.774/1372) ve İbn Hacer (ö.852/1448) gibi.⁶⁰ 3-Garânik hadisesi ile ilgili rivâyetler asılsız ve tamamı uydurmadır diyenler. Bu grupta başta İmam Mâturîdî olmak üzere, Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) ve Şevkânî (ö.1250/1834) bulunmaktadır.⁶¹

Mâturîdî bu rivayeti değerlendirip, "Garânik" kelimesi hakkında yapılan bazı yorumlara da işaret ettikten sonra; Allahu Teâlâ'nın; "Eğer Peygamber bize atfederek bazı sözler söylemiş olsaydı, elbette ki biz onu kuvvetle yakalar, sonra da onun şah damarını koparırdık. Sizden hiç biriniz de buna engel olamazdınız."⁶² buyurmuş olmasından dolayı, "Nebî'nin (sav) böyle bir şeyi söylemesi ve onun dilinden böyle bir şeyin meydana gelmiş olması ihtimal dahilinde değildir" demektedir. O'nun (Peygamber'in) güvenilir biri olarak insanlar arasında hüküm vermek üzere görevlendirildiğine işaret ederek, "eğer Hz. Peygamber'in dilinden böyle bir şey sadır olmuş olsaydı, o zaman Allah'ın onun dilinden yalan sözler söylemesine izin vermesi de mümkün olurdu. Anlatıldığı şekliyle hükmünde hata bulunan bir kimse için (Peygamberlik) mümkün değildir. Ve bunun böyle olduğunu söylemek küfürdür"⁶³ şeklinde bu rivâyeti reddetmesinin sebebini ifade etmeye çalışmaktadır. Mâturîdî'ye göre bu haberi böyle kabul etmek küfürle denktir. Zira bu doğrudan doğruya Allah'ın ayetinde bildirilen hakikate aykırı bir durumdur. Bu yüzden Peygamber'in getirdiği vahyin bütününe geneline aykırı olan bir rivâyetin, vaki olmuş olması ve kabûlü imkan dahilinde değildir.

Mâturîdî'nin, "Garânik" rivâyetini değerlendirirken dikkat çeken diğer bir husus ise şudur: Bu rivâyeti kabul edenler ve reddedenler onun rivâyet yönüne ve bu olayın vuku bulup bulmadığına vurgu yaparak değerlendirmektedirler.⁶⁴

an Hakâika 'l-Tenzil, Beyrut, trs. III. 19; Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, (tr. M. Said Mutlu), İstanbul 1411/1990, I. 110.

⁶⁰ Bkz. İbn Kesîr, İmadüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1402, III. 90; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (ö.852/1448), *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1990-1993, XVIII, 41.

⁶¹ Fahreddin er-Râzî, Muhammed b. Ömer (606/1209), *Mefâihü'l-Gayb*, (nşr. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1934-1962, XXIII. 50; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Mahmûd (1250/1834), *Fethu'l-Kadir*, Kahire 1383/1963, III. 462-463. Garânik hadisesi ile ilgili muhtelif değerlendirmeler hakkında geniş bilgi için bk. Cerrahoğlu, İsmail, "Garânik Meselesinin İstımarcuları", AÜİFD, XXIV (1981), ss. 71-80, "Garânik", DİA, XIII. ss.361-365; Hizmetli, Sabri, *Garânik Meselesi Üzerine*, İslâmî Araştırmalar, III/2, Ankara 1989, ss. 48-58; Şimşek, M. Sait, "Şeytan Âyetlerine Dayanak Teşkil Eden Garânik Rivâyetlerinin Tarihi Değeri" Bilgi ve Hikmet, S. 2, İstanbul 1993, ss. 147-162. Batılı araştırmacılar Hz. Peygamber ve İslâm hakkındaki menfi düşüncelerini pekiştirmek için bu rivâyete tutunmayı tercih edenler olduğu gibi, bu rivâyetin kabul edilemez olduğu görüşünü dile getirenler de bulunmaktadır. (bkz. Cerrahoğlu, İsmail, "Garânik", DİA, XIII. 364.)

⁶² Hâkka 69/44-47.

⁶³ Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 666b.

⁶⁴ bkz. Cerrahoğlu, İsmail, "Garânik", DİA, s. 362-365.

Mâturîdî ise rivâyeti nübüvvet ve risâlet müessesesi yönüyle ele almaktadır. Ona göre böyle bir rivâyetin vukuu, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin hakikatini tehlikeye düşürmektedir. Bu sebeple "Garânik" hadisesi ile ilgili rivâyetin kabul edilmesi bir yana vukuu bile imkan dahilinde değildir. Hatta bu rivâyette geçen hususun öyle olduğunun söylenmesi, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin inkarı anlamına geleceği düşüncesinden hareketle, Mâturîdî tarafından küfür olarak kabul edilmiştir.

Mâturîdî, haber/hadis kullanımında oldukça serbest hareket etmektedir. O, başkalarının hadis/haber hakkında ne dediğine, ne söylediğine iltifat etmeksizin, kendisinin sahih gördüğü her haberi tefsirinde kullanmıştır: Sahabe ve daha sonraki nesil içinde gelen alimlerin hadisleri Kur'ân'a arz metodu yanında hadisi sünnete arz metodunu da kullandıkları bir gerçektir.⁶⁵ Mâturîdî de hadisi sünnete arz metoduna başvurarak bazı rivayetleri bu şekilde değerlendirmiştir. Nitekim, hırsızın elinin kesilmesi meselesinde; hırsızın elinin kesilmesini gerektiren malın miktarı hususundaki rivayetleri birbirine arz ederek, hırsızın elinin kesilmesi konusunda alimlerin ihtilafına atıfta bulunduktan sonra, her fırkanın kendisine delil olabilecek muhtelif rivayetleri kullandıklarını belirtir. Alimlerin bir kısmı, hırsızın çaldığı mal çeyrek dinara ulaştığında, diğer bir kısmı ise çeyrek dinar ve yukarısında elin kesileceği görüşünü dile getirirken, Hanefiler ve Mâturîdîler on dirhem ve yukarısında elin kesileceği yönündeki hükmü benimsemişlerdir.⁶⁶

Bu konuda çeşitli görüşlere delil olan rivayetlerin bir kısmı şunlardır:

Hz. Aişe, Resûlullah (sav)'ın "çeyrek dinar ve yukarısında el kestiğini" nakletmiştir.⁶⁷ Urve b. ez-Zübeyr, yine Hz. Aişe'nin Resûlullah (sav)'dan nakletmek suretiyle "elin, ancak bir kalkan veya kıymetindeki bir malın çalınması durumunda kesileceğini ve Aişe'nin de "bir kalkanın çeyrek dinar değerinde" olduğunu söylediğini rivâyet eder.⁶⁸

Yine İbn Ömer'den Hz. Peygamber'in "Çalınan malın değeri bir kalkan değerine ulaştığında -üç dirhem- el kestiği" rivâyet edilmiştir.⁶⁹ Bir başka rivâyet

⁶⁵ Dümeynî, Mısır b. Gumrullah ed-Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, (çev. İlyas Çelebi, Adil Bebek, Ahmet Yücel), İstanbul 1997, s. 68 vd.; Zerkeşi, Ebû Abdillah Bedrüddin Muhammed b. Abdillah (794/1392), *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, (çev. Bünyamin Erul), Ankara 2000, Bünyamin Erul'un yazdığı giriş, s. 38-44.

⁶⁶ Bkz. el-Merginânî, Ebu'l-Hasen Burhanüddin (593/1196); *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedâ*, İstanbul, trs., II. 118; Zeyla'î, Cemalüddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf (762/1360), *Nasbu'r-Râye li Ehâdisi'l-Hidâye*, by., trs., III. 355 vd.

⁶⁷ Buhârî, Hudûd, 13 (VIII. 16-17); Neseî, Katu's-Sârik, 9 (VIII. 78).

⁶⁸ Müslim, Hudûd, 5 (II. 1313); Neseî, Katu's-Sârik, 10 (VIII. 81).

⁶⁹ Buhârî, Hudûd, 13 (VIII. 17); Müslim, Hudûd, 6 (II. 1313); Tirmizî, Hudûd, 16 (IV.:50) Neseî, Katu's-Sârik, 10 (VIII. 76).

Arayışlar

ise Enes b. Mâlik'den gelmektedir. Bu rivayette de "kalkanın değerinin beş dirhem olduğu" kaydedilmektedir.⁷⁰

Mâturîdî bu rivâyetleri tek tek ele alarak değerlendirir ve özetle şu kanaate varır: Hz. Aişe'nin rivâyetinde kalkanın değerinin Hz. Aişe tarafından tespit edildiği anlaşılmaktadır. İbn Ömer'in rivâyetinde de kalkana biçilen değer, Abdullah b. Ömer tarafından yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu rivâyetlerde belirtilen "kalkanın değeri", rivâyet edenler tarafından tespit edilmiş (kıyemî) değerlerdir. Bu sebeple kalkan için belirtilen bu değerler bir hucdet olamazlar. Bu haberlerin yanında on dirhem altında el kesmeyi yasaklayan rivâyetler de bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin biri; Amr b. Şuayb'ın Saîd b. el-Müseyyeb'in yanına gidip, "senin arkadaşlarından Urve, Muhammed b. Mesleme ve filanca (Atâ b. Yesâr) kalkanın değerinin beş veya üç dirhem olduğunu söylüyorlar" dediği; bunun üzerine Saîd b. el-Müseyyeb'in, "Bu konuda Resûlullah (sav)'ın uygulaması on dirhemdir" diye karşılık verdiği rivâyettir.⁷¹ Diğeri ise; İbn Abbas'ın "Resûlullah (sav) döneminde kalkanın değerinin on dirhem olduğunu" söylediği rivâyettir.⁷² Bir diğeri ise, Amr b. Şuayb'ın oğlunun dedesinden naklettiği, "Resûlullah (sav) zamanında çalınan malın değeri on dirheme ulaşmadan el kesmediğini ve o zaman da bir kalkanın değerinin on dirheme eşit olduğunu" belirttiği rivâyettir.⁷³

Mâturîdî'ye göre, Saîd b. el-Müseyyeb'den gelen rivâyetin mürsel olduğu açıktır. Buna itiraz eden de yoktur. Hz. Ömer, Osman, Ali ve Abdullah b. Mesud gibi sahâbenin büyüklerinden gelen haberler Saîd b. el-Müseyyeb'in rivâyetini desteklemektedir. Zira Hz. Ömer'e hırsızlık yapan biri getirilmiş, o da elinin kesilmesini emretmiş. Ancak o arada Hz. Osman hırsızın çaldığı malın değerinin on dirheme ulaşmadığını söyleyince değer takdiri yapılmasını istemiş ve malın on değil sekiz dirhem olduğu anlaşılınca da hırsızın elini kestirmekten vazgeçmiştir. Yine Hz. Aişe, Resûlullah (sav) döneminde kıymeti az olan bir şeyden dolayı el kesilmediğini rivâyet etmiştir. Ashabımız (yani Hanefiler) bu rivâyetleri dikkate almışlardır. Ancak, on dirhemden aşağı olan değerdeki malın çalınmasından dolayı el kesmeyi uygun görmemişlerdir.⁷⁴ On dirhemde elin kesileceği görüşünde ittifak

⁷⁰ Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (ö. 360/970), *el-Mu'cemu'l-Evsat*, (thk. Tark b. Avadullah-Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî), Kahire 1415, III. 80, 374.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II. 104; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (ö. 235/849), *Musannefu İbn Ebî Şeybe*, (thk. Kemal Yusuf el-Hût), Riyad 1409, V. 476.

⁷² Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as (ö. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvûd*, İstanbul 1992, Hudûd, 12 (IV. 548); Taberânî, *el-Mucemu'l-Kebîr*, (thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi), Musul 1404/1983, XI. 31.

⁷³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II. 180, 204; Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (thk. Abdükadir Atâ), el-Mekketü'l-Mükerrreme 1414/1994, VIII. 59; Dârekutnî, Ali b. Ömer Ebu'l-Hasen el-Bağdâdî (ö. 385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî*, (thk. es-Seyyid Abdullah Haşim el-Yemânî el-Medenî), Beyrut 1386/1966, III. 190.

⁷⁴ Mâturîdî, *Te'vilât*, 145a, 145b.

olmasına karşın, on dirhemden aşağı değerdeki mallarda elin kesilip kesilmeyeceği görüşünde ihtilaflar bulunmaktadır. Mâtürîdî, “kalkanın değeri konusunda belirtilen ölçüler takdîrî ölçülerdir” demektedir.

Mâtürîdî, hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesinde, çalınan malın değeri hususunda nakledilen çeşitli haberleri ele alarak değerlendirmiştir. Hz. Aişe ve Ömer’den gelen rivâyetleri, sünnete arz ederek onların sünnete muhalif olduklarını belirtmiş ve onlarla amel etmemesini bu ölçü içerisinde belirtmeye çalışmıştır.

Mâtürîdî Kur’ân’da anlatılan kıssaların detayları için tek kaynak olarak peygamberi görür. Kıssaların detayları için peygamberden bir rivâyet yoksa anlatılan kıssa ve tarihî haberi öylece kabul eder. Eğer, Kur’ân’da anlatılan kıssanın detaylarını ifade eden güvenilir rivâyetler yoksa, hiçbir ilave olmadan Kur’ân’da ifade edildiği gibi kabul edilmesi taraftarıdır. Hatta ona göre, Kur’ân’da zikredilen geçmiş ümmetlere ait kıssa ve haberler Hz. Peygamber dönemindeki Yahudilere bir meydan okuma ve gizledikleri haberlerin ortaya konmasının yanında Hz. Peygamber’in nübüvvetinin bir ispatıdır.⁷⁵ Eğer ona güvenilmeyen detaylar ilave edilirse bu, Hz. Peygamberin risaletinin doğruluğuna hâlel getireceği gibi, bu kıssaların güvenilirliğini de tehlikeye atabilir. Bu durum da onların tahrifine yol açabilir. Bu kıssaların detaylarının anlatılması, eski kitaplardaki nakillerin doğru olmadığını gösterir. Eğer onlar doğru olsaydı, Kur’an onlara mutabık bir şekilde, kıssa ve tarihî anlatımlara biraz daha açıklık getirirdi.⁷⁶

Mâtürîdî, yine İsrailoğulları ile ilgili kıssalardan birinin anlatıldığı bir âyetin tefsirini yaparken bu tür haberlere nasıl bir yaklaşım sergilediğini daha açık bir şekilde göstermektedir. Konuyla ilgili âyetin meâli şudur: “*O Yahudilere deniz kenarındaki kasaba halkının başına gelen felaketi sor...*”⁷⁷ Mâtürîdî, âyette geçen şehrin neresi olduğu konusunda yorum yapmanın, onun hangi şehir olduğu hakkında değişik isimler vermenin ve bu şehrin ismini bilmenin bir faydası olmadığını ifade eder: Gerekçe olarak, “eğer onun bir faydası olsaydı, Allah zaten onu bize bildirirdi” demektedir.⁷⁸ Haddi zatında bu, Kur’ân’ın evrenselliği açısından önemlidir. Burada önemli olan şehrin isminden çok, halkın işledikleri günahlar sebebiyle başlarına gelen musibetten ve ilâhî gazaptan ibret alınmasıdır.

Mâtürîdî, aynı şekilde Salih (as)’in mucizesi olan dişi devenin anlatıldığı âyetin⁷⁹ tefsirinde, deve ile ilgili detaylar hakkındaki rivâyetleri benzer gerekçelerle reddeder.⁸⁰

⁷⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 143a.

⁷⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 203a.

⁷⁷ 7/A’râf, 163.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, vr. 214b; krş. Galli, *Some Aspects*, s. 10.

⁷⁹ “*Semûd kavmine de kardeşleri Salih (as)ı gönderdik. O, kavmine şöyle demişti: “Allah’a ibadet edin. O’ndan başka ilâhınız yoktur. İşte size, Rabbinizden apaçık bir mucize geldi. Şu Allah’ın dişi devesi, size peygamberliği ispat eden bir mucize ve alamettir. Onu bırakın, Allah’ın arzunda otulasın. Ona bir fenalıkla dokunmayın ki, sonra acıklı bir azaba*

Arayışlar

Bu iki örnek bize Mâtürîdî'nin, İsrailoğulları ile ilgili kıssalara ve onların tarihi ile ilgili rivayetlere karşı oldukça şüpheli bir yaklaşım sergilediğini, ayrıca İsrâiliyat'a karşı çok dikkatli bir şekilde yaklaşılması gerektiği kanaatini taşıdığını göstermektedir. Bu metodu, onun İsrailî haberlere karşı çok ciddi bir tavır sergilediğine delildir.⁸¹

Mâtürîdî'nin tefsirinde üçüncü kaynak, kendisinden önce yapılmış Kur'ân tefsirleridir. O bu konuda başta sahabe olmak üzere pek çok alimden nakilde bulunur. Ancak bu nakillerinde eleştirel bir tavır sergilemiştir. Özellikle akla ve filolojik kullanımlara aykırı rivayetleri reddetme hususunda hiç tereddüt etmemiştir. “Bize sayılı, belli günler dışında (Cehennem) ateş(i) dokunmaz”⁸² âyetinin tefsiri bağlamında nakledilen “sayılı günler”i açıklamak üzere nakledilen ve Yahudilerin buzağıya taptıkları günlerin sayısı olarak zikredildiği israilî rivâyetlere karşı çıkmaktadır. Ona göre israilî rivâyette zikredilen “buzağıya taptıkları gün sayısı”nın olması muhtemel değildir ve bunun iki sebebi vardır. 1-Kur'ân'ın hitap ettiği Yahudiler buzağıya tapmadılar. Onlar babalarının yolundan gittiler. 2-Bunun buzağıya tapan atalarına hamledilmesi de muhtemel değildir. Zira, onlar bu yanlış fiillerinden döndüler ve tövbe ettiler. Buzağıya tapmaktan vazgeçip tövbe ederek Allah'a ibadete dönmüş kimselere azab etmenin de bir anlamı yoktur.⁸³ Çünkü Allah geçmiş günahları tövbe ile birlikte bağışlamış olmaktadır.⁸⁴ Mâtürîdî'ye göre bu âyette zikredilen Yahudiler bazı müfessirlerin rivâyet ettiği gibi buzağıya tapılan zaman diliminde yaşayanlar olmayıp bilakis bütün zamanları kapsamaktadır. Ancak, âyetin tefsiri hakkında kaydedilen bu rivâyet, Yahudilerin yolu olarak nakledile gelen bir haberden başka bir şey değildir.

İmam Mâtürîdî Kur'ân tefsirinde önemli bir yeri olan nüzûl sebepleri ile ilgili rivâyetleri incelemiş ve bulduğu delillerin ışığında konuyu muhakeme ederek kendi görüşünü ortaya koymaya çalışmıştır:

Mâtürîdî; “Allah imanınızı zayi etmez.”⁸⁵ âyetini tefsir ederken, bir kısım te'vil ehlinin, “Bu âyetin, kiblenin Kabe'ye çevrilmesinden önce Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılıp kiblenin değiştirilmesinden önce ölenlerin, Beytü'l-Makdis'e doğru yönelerek kılmış oldukları namazları zayi oldu diye Sahabe'den onlara acıyanlar olmuş ve bunun için de bu âyet inzal edilmiştir. (Böylece âyet) onların namazlarının zayi olmadığını bildirmiş olmaktadır, dediklerini naklettikten sonra; “Halbuki Allah'ın ve Peygamber'inin emirlerini iyi bilen ve emirlere itaat etmeyi

uğrarsınız.” (A'râf, 7/73).

⁸⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 303a.; krş. Galli, *Some Aspects*, s. 10.

⁸¹ krş. Galli, *Some Aspects*, s. 11.

⁸² Bakara 2/80.

⁸³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, I. 204. ayrıca bkz. Galli, *Some Aspects*, s. 7, 9. Mâtürîdî'nin bu tür “israilî rivâyetler karşı tutumunu gösteren bir başka örnek için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, vr. 14a-b.

⁸⁴ Enfâl 8/38.

⁸⁵ Bekara 2/145.

kendisine bir yol edinmiş olan sahabenin, böyle bir endişe içinde olması ihtimal dahilinde değildir. Bundan dolayı, âyetin nüzul sebebi bu olmamalıdır. Bu âyet Yahudiler için inmiştir. Çünkü, inançları gereği yalanlamalarının ve günahlarının İslâm'ı kabul etmeye mani olacaklarını sanıyorlardı. Bu âyet ise, onların iman etmelerinin Allah katında makbul olacağını göstermektedir. Bununla beraber, âyetin sonundaki, "Allah insanlara karşı çok merhametlidir ve günahlarını bağışlayıcıdır," cümlesi de (zikrettiğimiz) bu hususu desteklemektedir,⁸⁶ diyerek israilî rivâyetlerin değerlendirilmesinde çok dikkatli ve seçici olduğunu, aynı zamanda onları kullanma hususundaki titizliğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak; İmam Ebû Mansur el-Mâturîdî, Kur'ân ayetleri yanında gerek Hz. Peygamber'den gerekse Sahabe ve Seleften gelen rivâyetleri tefsirinde kaynak olarak kullanmıştır. Mâturîdî hadis okutmuş bir alim olarak, Resûlullah'dan (sav) rivâyet edilen hadisleri, başta Kur'ân'a, sonra akla, hadis/sünnete ve icmâa arz metodunu kullanarak değerlendirip kabul veya reddetmiştir. Rivâyetleri kabul veya red etme hususunda oldukça serbest olmasının yanında, dikkatli ve seçici bir tavır sergilemiştir. Mâturîdî özellikle fikhın tartışmalı konularıyla ilgili bütün rivâyetleri mümkün olduğunca bir arada değerlendirerek kendi tercihlerini ortaya koymaya çalışmıştır. İsrailî rivâyetler karşısında daha titiz davranmıştır. Hatta o, kıssalarla ilgili ilave bilgilere ihtiyaç olsaydı, Allah onu bize bildirirdi düşüncesinden hareket ederek, Kur'ân'da anlatılan kıssaların bazılarında, rivâyetleri ele alarak ilavelerde bulunulmasına karşı çıkmıştır. Kısaca Mâturîdî, gerek Hz. Peygamber'den gerekse Sahabe ve Seleften gelen rivâyetlere tenkitçi bir tavırla yaklaşmış ve onları değerlendirirken çok yönlü analizler yaparak kabul veya red yolunu tercih etmiştir.

⁸⁶ Mâturîdî, *Te'vilât*, vr. 23a-23b. Ayrıca bu husustaki diğer örnekler için bkz. İmamoğlu, M. Ragıp, Mâturîdî, s. 72-73.